

УДК 332.02

Лишко С. В., Пригодюк О. М.¹

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В НАПРЯМКУ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

У статті поглиблено досліджено особливості сталого розвитку регіону. Визначено різні економічні аспекти розвитку регіонів, які були запропоновані зарубіжною і вітчизняною науковою доктриною. Встановлено основні засади еволюційно-інституційного підходу до економічного розвитку. Визначено сутність регіональної економічної системи та здійснено її опис на основі використання системного підходу. Виділені критерії, якими повинна здійснюватися оцінка економічного потенціалу. Наведено можливі варіанти взаємодії

---

¹ Рецензент – д. е. н., професор Коломицева О. В.

регіональної економічної системи й економічного потенціалу, які можуть бути покладені в основу узагальненої оптимізаційної моделі, що виступає ядром етапу планування системи управління розвитком економічного потенціалу.

Ключові слова: *сталий розвиток, економічний потенціал, регіональна економічна система, системний підхід, оптимізаційна модель.*

ВСТУП

Характерною особливістю сьогодення є активний пошук ідей, підходів, методів і засобів модернізації як вітчизняної економіки в цілому, так і економіки кожного регіону. Вирішення таких глобальних завдань можливе лише за умови проведення глибокої інвентаризації використовуваних ресурсів і технологій, об'єктивного аналізу стану економіки регіонів, пошуку ефективних напрямків їхнього збалансованого зростання, що забезпечує перехід економіки на інноваційний шлях.

Економічна своєрідність регіонів, необхідність пошуку основних ознак їхньої класифікації, виявлення на цій основі як кластерів зростання, так і зон економічного занепаду з подальшим коригуванням ситуації в них на основі зовнішнього впливу – всі ці фактори роблять актуальною проблему виділення й аналізу спеціальних економічних категорій, що характеризують стан регіонів. Ці категорії повинні визначати сукупні економічні можливості регіонів, виступати основою, з одного боку, для ефективного розподілу фінансових ресурсів, з іншого – для порівняння регіонів.

У зв'язку з цим вирішення проблеми ефективної побудови економічної системи стає визначальним для економіки і суспільства в цілому.

Різні аспекти економічного потенціалу території досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема Адріанов В. А., Должанський І. З., Краснокутська Н. С., Нагірна В. П., Матковський Р. Б., Миско К. М., Олексюк О. І., Симіонов Р. Ю., Хомяков В. І., Федонін О. С., Шумська С. С., Юхновський І. В. та багато інших. Вивченню та узагальненню проблем регіонального розвитку присвятили свої роботи Білик Р. Р. [1], Вознюк М. А. [2], Гордієнко В. П. [3], Долженко І. І. [4], Грицаєнко М. І. [5], Ільченко В. І. [6], Ковальов А. І. [7], Коломієць І. Ф. [8] та ін. Разом з тим окремі питання використання економічного потенціалу в напрямку розвитку регіональної економічної системи потребують подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розробка критеріїв оцінки при аналізі стану регіональної економічної системи.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначення ефективності будь-якої системи включає виявлення об'єктивних можливостей системи та оцінку економічного результату від використання даних можливостей. Тому результат діяльності регіональної економічної системи багато в чому залежить від існуючих можливостей, від закладеного у системі потенціалу. Таким чином, необхідно визначити підходи до оцінки економічного потенціалу, запропонувати методику його розрахунку, що складе основу визначення шляхів зростання регіональної економічної системи на основі реалізації економічного потенціалу.

Ефективне функціонування вітчизняної економіки в значній мірі визначається стійким розвитком регіонів, тому особливу увагу викликають питання підвищення ефективності розвитку регіональних економік. Зауважимо, що вплив зовнішніх умов на економіку регіонів різний, що пов'язано, насамперед, з різним рівнем їхнього економічного розвитку. Це видно на прикладі впливу на різні регіони країни світової економічної кризи.

Різні економічні аспекти розвитку регіонів розглядаються у рамках регіонознавства, регіонології, економічної географії, просторової економіки та регіональної економіки. До кінця XIX століття основна течія економічної думки розвивалася як теорія «точкової» економіки, поки Й. Тюнен, А. Вебер, В. Кристаллер не провели глибокі дослідження факторів економічного простору [2]. А. Леш розвинув й узагальнив теорії розміщення виробництва і розселення, а також розробив принципові основи теорії просторового економічного рівноваги. У 50-ті рр. XX ст. У. Айзард створив синтетичний міждисциплінарний напрямок – «регіональну науку» з метою вивчення регіону як цілісної системи.

Теоретичний простір для розробки соціальної політики у регіоні створює теорія про цілісність людських і природних систем, яку запровадив Михайло Туган-Барановський (1856–1919). Природні умови наймогутнішим чином впливають на устрій господарства певного народу і на успіхи в країні. Зроблений М. І. Туган-Барановським акцент не на матеріальних, а на духовних силах в економічному розвитку є принципово важливим і для розробки теорії регіоналістики. Українська регіоналістична традиція має багатьох послідовників цих поглядів, дослідження яких дістали світового визнання. У цьому зв'язку досить вказати на дослідження С. А. Подолинського про можливість людини за допомогою праці нагромаджувати сонячну енергію і теорію Володимира Вернадського (1863–1945) про ноосферу, тобто «сфери розуму», згідно з якою людина стала планетарною силою, хоча ці теорії не є суто регіональними. Вони мають безпосереднє відношення до обґрунтування сил регіонального розвитку, на які повинна бути

зорієнтована регіональна соціально-економічна політика. Окремі компоненти розвитку регіону досліджували науковці Львівського університету ім. І. Франка Ф. Заставний, О. Шаблій та ін. Завдяки цьому вдалося висвітлити багато аспектів розвитку економіки у регіоні, особливості її внутрішньої та зовнішньої інтеграції.

Основні принципи еволюційно-інституційного підходу до економічного розвитку і відмінності його від класичного ортодоксального наведені нижче:

- розглядаються економічні суб'єкти як неоднорідні у своїх інтересах і перевагах;
- передісторії досліджуваних економічних процесів віддається фундаментальне значення;
- на відміну від неокласичного підходу, де ідеальний ринок – модель досконалої конкуренції, еволюціоністи розглядають ринок як боротьбу новаторів із консерваторами;
- неокласики розглядають нерівноважний стан економіки як фактор нестабільності, що вимагає подолання. Еволюціоністи, навпаки, вважають нерівновагу однією з основних умов розвитку.

Методи і прикладний інструментарій досліджень регіональної економіки досить різноманітні. Так, У. Айзард запропонував у [7] детальну схему методів та інструментів регіональної економіки, у якій відбиваються їхні взаємозв'язки і застосування у різних сферах. Важливу роль у дослідженні проблем регіону відіграє математичне моделювання. Найбільш розробленими і використовуваними моделями регіональної економіки є моделі міжгалузевих матеріальних зв'язків, оптимізаційні, економетричні моделі, моделі розміщення та ін. Нині широке застосування у дослідженнях обчислювальної техніки привело до виникнення імітаційного моделювання. Розробка імітаційної моделі містить опис функціонування об'єкта на основі встановлених статистичних, аналітичних і логічних залежностей з метою дослідження об'єкта шляхом чисельного експерименту на комп'ютері. Незважаючи на активне застосування математичного моделювання, слід зазначити, що сфера його ефективного існування обмежується можливостями формалізації соціально-економічних ситуацій і станом інформаційного забезпечення розроблених моделей.

Для формалізованого опису регіональної економіки та підвищення ефективності дослідження ряд авторів пропонує використовувати системний підхід як напрям методології наукового пізнання і практики, в основі якого лежить дослідження об'єктів як систем, визначення і виявлення оптимальної структури системи, врахування впливу зовнішнього середовища, вибір оптимальних алгоритмів функціонування системи.

Під регіональною економічною системою (РЕС) будемо розуміти сукупність господарюючих об'єктів, розташованих на певній території

з досить однорідними природними умовами і характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил, що вступають у відносини з приводу економічної діяльності та володіють цілісністю і єдністю.

У рамках системного підходу опишемо PEC. Неподільна частина системи, обумовлена на основі заздалегідь уведених загальних принципів, для яких відомі основні характеристики, називається елементом системи. Елемент є межею розбиття системи з точок зору вирішення конкретного завдання і поставленої мети, тому в якості елементів PEC можуть виступати різні об'єкти. Питання виділення елементної бази є основою побудови PEC [1, с. 4].

По-перше, розмір будь-якої системи має відповідати цілям її розвитку і можливостям реалізації її функцій. Крім того, складові елементи системи взаємопов'язані, їхнє функціонування збалансовано. Будь-які зміни одного з елементів можуть викликати ланцюгову реакцію змін в інших частинах системи. Дана властивість системи може бути формалізована введенням і дослідженням структури елементного простору системи. Елементи, що мають різні стани, пов'язані різноманітними досить міцними матеріальними, фінансовими, інформаційними та іншими взаємодіями. Іншими словами, складна регіональна економічна система може діяти як потужна еластична мережа. При «перетягуванні» вузла (елементу системи) на новіше місце, що характеризується зміною стану елемента, він залишається там до тих пір, поки його утримують зовнішніми впливами. Варто його «відпустити», і він негайно займе попереднє положення. Для запобігання зворотних процесів і підтримки позитивних змін у станах елементів регіональної системи і регіону в цілому необхідно вводити процедури системного управління, які забезпечують успішне функціонування PEC, незважаючи на можливі протиріччя між елементами.

Крім того, необхідно враховувати вплив зовнішнього середовища на систему – в умовах виходу з кризи вона є недружньою, а її вплив на складну економічну систему, якою постає регіональна економіка, багатоаспектний і слабкокерований.

По-друге, спостерігається зниження попиту, що викликає зменшення фінансових коштів (оборотного капіталу) суб'єктів господарської діяльності, потім виникають труднощі з виплатою податків, що призводить до зниження обсягу коштів держави і зменшення його можливостей із регулювання, підтримки рівня попиту. Таким чином, коло замикається, і можна говорити про виникнення спіралі функціонування регіональної економіки у період кризи [4].

Для виходу з цього положення багато авторів пропонують здійснювати концентрацію регіональних ресурсів – фінансових, матеріальних, інформаційних. Із цим не можна не погодитися, однак,

як нам здається, необхідне також здійснення ретельного контролю стану суб'єктів господарської діяльності.

Таким чином, в умовах недобросовісного зовнішнього середовища найбільш ефективною стає система з найкращими умовами надходження необхідних їй ресурсів (фінансових, матеріальних та ін.), які раціонально використовуються, тобто з оптимальною організацією виробництва товарів і послуг та успішною їхньою реалізацією [3, с. 140].

У той же час взаємодія регіональної системи з іншими системами створює основу для вступу необхідних ресурсів із зовнішнього середовища, що також потребує витрат вже наявних ресурсів.

З вищесказаного можна зробити висновок, що вирішення питань успішного функціонування і розвитку РЕС – процес часу. І найважливішим на цьому шляху напрямком є оцінка економічного потенціалу РЕС, визначення рівня його реалізації, створення сприятливих умов для перетікання галузевих ресурсів усередині РЕС і формування бази для їхнього нарощування, які приводили б до збільшення економічного потенціалу в цілому. При цьому економічний потенціал – ресурс, який забезпечує не тільки реальну основу реалізації місії регіональної економічної системи, але і визначає привабливість здійснення тих чи інших інноваційних проектів, що забезпечує в кінцевому підсумку підвищення якості життя населення регіону [5].

Тому здатність економічної системи до виробництва деякої кількості благ понад суспільної потреби не повинна враховуватися в економічному потенціалі. З одного боку, високий економічний потенціал сприяє отриманню більш високих доходів, з іншого – дуже високий рівень потенціалу може призвести до падіння його реального використання, збільшення витрат на його підтримку і значного збитку для середовища проживання людини. Таким чином, до категорії «економічний потенціал» незастосовне положення «чим більше, тим краще»: для кожного регіону з його особливостями (рівнем виробництва, традиціями, рівнем розвитку трудових ресурсів) необхідно ввести оптимальний рівень економічного потенціалу РЕС.

Для можливості оперування величиною економічного потенціалу при аналізі стану РЕС необхідна розробка механізму кількісної оцінки цієї категорії. У даному процесі важливу роль відіграє не тільки безпосередній пошук показників оцінки ефективності господарської діяльності регіону й економічного потенціалу зокрема, але і розробка критеріїв такої оцінки. Чим більш ємкі та загальні критерії, тим менше буде залежність оцінки від рівня аналізованої системи, однак у цьому випадку ускладнюється пошук вимірювача економічного потенціалу.

Можна виділити такі основні критерії, яким має задовольняти оцінка економічного потенціалу:

1. Методична обґрунтованість. Існує велика кількість методик оцінки компонент і категорії «економічний потенціал». Пропонована методика розрахунку повинна бути науково обґрунтована і, відображаючи складність даної категорії, містити чіткі алгоритми її розрахунку.

2. Комплексність. Оцінка економічного потенціалу має відображати стан найбільш суттєвих показників РЕС, що характеризують оцінку можливості по досягненню системою своїх цілей.

3. Показник економічного потенціалу, будучи інтегральною характеристикою, повинен у той же час містити риси, що відрізняють його від виробничого, трудового, інноваційного та інших видів потенціалів регіону.

4. Порівнянність. Оцінка економічного потенціалу має бути універсальною і, незважаючи на регіональні відмінності ієрархічних рівнів систем, застосовною для побудови подібного показника економічного потенціалу інших економічних систем.

Оцінка економічного потенціалу РЕС являє собою характеристику стану системи – «зріз», «моментальний» знімок основних характеристик системи. Важливою частиною аналізу економічного потенціалу РЕС є не тільки побудова його оцінки, а й розробка методик реалізації наявного потенціалу та подальшого нарощування – зростання потенційних можливостей [6, с. 60].

Оскільки перехід на новий організаційний чи інший рівень може потребувати великих витрат на утримання сукупних можливостей регіону, на підвищення рівня його використання, то необхідна розробка системи управління зростанням економічним потенціалом регіону. Як і будь-яка система управління, вона повинна містити підсистему планування, контролю і регулювання.

Однак регіональна економічна система та її економічний потенціал володіють рядом особливостей. Зробимо кілька важливих припущень з цього приводу.

П1. Безліч елементів РЕС містять перелік тільки тих економічних об'єктів, дані про яких є в статистичних звітах. Для кожного елементу системи будемо вважати відомим вектор ресурсів, необхідний для виробництва продукції: фонд оплати праці всіх співробітників у кожен момент часу розглянутого періоду; обсяг основного капіталу, що знаходиться у розпорядженні елементу системи (склади, обладнання тощо), витрата електроенергії в ході здійснення діяльності.

П2. Всі параметри системи можливо вимірювати в одиницях вартості за умови, що не передбачено інше.

П3. Однакові види продукції (послуг), вироблених (що надаються) різними елементами системи, вважаються різними.

П4. Розрахунок величини економічного потенціалу відбувається на основі ціннісно-виробничо-квалітативних функцій з урахуванням фактичного випуску елемента РЕС.

П5. Формування фінансових ресурсів регіону, які забезпечують зростання потенційних можливостей регіону, відбувається за рахунок власних коштів елементів РЕС, отриманих у попередні моменти часу, позикових коштів і коштів, що надаються адміністрацією регіону.

П6. На величину економічного потенціалу елементів РЕС впливають взаємодія між елементами на основі розподілу ресурсів загального користування і міжгалузеві взаємодії.

П7. Оскільки варіантів зростання рівня використання і нарощування економічного потенціалу при даних обмеженнях для різних елементів безліч, завдання полягає у пошуку оптимального варіанта. При цьому розвиток регіональної системи має описуватися зміною в часі її основних характеристик. Для порівняння і вибору можливих варіантів пропонується ввести функції мети, в якості яких можуть виступати функції оптимізації вибраних показників розвитку: величина економічного потенціалу, ступінь досягнення величини економічного потенціалу й обраного рівня нарощування, витрати фінансового ресурсу, рівень кінцевого споживання за даної величини економічного потенціалу.

Як говорилося раніше, під економічним потенціалом розуміється сукупна можливість системи, що виникає у процесі господарської діяльності на основі ефективного використання наявних у розпорядженні системи матеріальних і нематеріальних ресурсів при досягненні таких цілей:

- формування і максимальне задоволення потреб системи у товарах і послугах;
- підвищення якості життя населення;
- підтримка сталого зростання господарюючих суб'єктів системи;
- сприяння росту національного доходу країни.

Проблема кількісної оцінки цієї інтегральної характеристики функціонування економічної системи настільки складна, наскільки і важлива. З одного боку, економічний потенціал включає в себе ряд складових, для кожної з яких розроблені кількісні характеристики. У той же час набір характеристик економічного потенціалу ускладнює його використання у практичних розрахунках.

Виходом із ситуації бачиться розробка методики оцінки показника, що відбиває основні характеристики економічного потенціалу, сформульовані при визначенні цієї економічної категорії. Крім того, методика оцінки повинна базуватися на існуючих показниках, визнаних для оцінки ефективності розвитку системи, та

містити процедуру визначення інтегрального показника на основі математичних моделей і методів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дані припущення можуть бути покладені в основу узагальненої оптимізаційної моделі, яка виступає ядром етапу планування системи управління розвитком економічного потенціалу. Для комплексного аналізу можливостей зростання потенційних можливостей система управління повинна включати також підсистеми контролю і регулювання.

Отже, основним завданням вдосконалення моделювання розвитку регіональних економічних систем, на наш погляд, є підтримка процесу визначення можливих напрямків зростання потенційних можливостей РЕС на основі коректно визначеної й обґрунтованої оцінки економічного потенціалу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білик Р. Р. Тенденції економічного і соціального розвитку регіонів України як підґрунтя нових підходів до управління регіональною економікою / Р. Р. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 7–8. – С. 146–150.
2. Вознюк М. А. Організаційно-інституційні умови інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні / М. А. Вознюк // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 43–51.
3. Гордієнко В. П. Науково-методичні підходи до оцінки інвестиційної безпеки регіону / В. П. Гордієнко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 19. – С. 11–15.
4. Долженко І. І. Основи формування стратегії стійкого розвитку регіонів України в умовах євроінтеграції / І. І. Долженко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України : зб. наук. праць / відп. ред. Д. О. Мельничук. – Вип. 200. – Ч. І. – К., 2014. – С. 84–92.
5. Грицаєнко М. І. Сутність та склад інноваційного потенціалу регіону / М. І. Грицаєнко // Економіка розвитку. – 2013. – № 4. – С. 52–57.
6. Ільченко В. М. Аналіз показників сталості соціо-еколого-економічного розвитку регіону / В. М. Ільченко // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць / гол. ред. М. І. Зверяков. – Вип. 49 (2). – Ч. 2. – Одеса : ОДЕУ, 2013. – С. 148–154.
7. Ковальов А. І. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності : монографія [Електронний ресурс] / А. І. Ковальов, М. Д. Балджі, В. А. Карпов та ін. – Одеса : Атлант, 2014. – 178 с. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2748>.
8. Коломієць І. Ф. Інноваційно-технологічний розвиток регіону: сутність та наукові підходи до трактування поняття / І. Ф. Коломієць // Регіональна економіка. – 2013. – № 4. – С. 175–182.
9. Тесля Д. В. Ринковий потенціал регіону: сутність і його складові / Д. В. Тесля, С. Л. Шульц // Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 27–38.
10. Isard W. Methods of regional analysis / W. Isard. – Cambridge : MIT Press, 1960.

Дата надходження до редакції – 25.09.2015 р.